

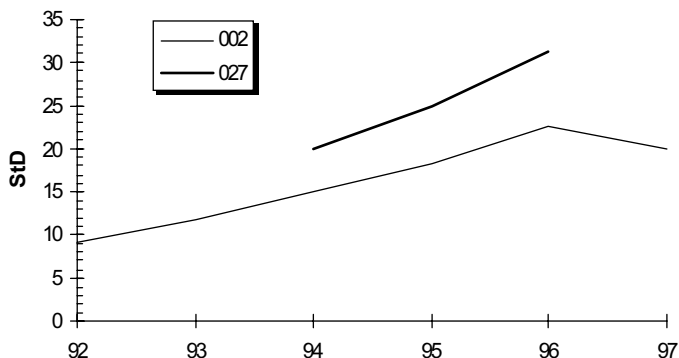
ДО ЕКОЛОГІЇ БІЛОГО ЛЕЛЕКИ В ЗОНІ РОСТУ ЧИСЕЛЬНОСТІ

В.М. Грищенко

Канівський заповідник

Як ми вже повідомляли раніше (Грищенко, 1995), у долині р. Сейм у Сумській області на початку 1990-х рр. почалося швидко зростання чисельності білого лелеки (*Ciconia ciconia*). Пов'язане воно, як тепер зрозуміло, з загальним ростом чисельності цього птаха, який у 1990-х рр. став проявлятися практично в усіх країнах, що входять до ареалу виду (Грищенко, 1996; Schulz, 1996; Kaatz, 1997 та ін.). На території України цей процес найраніше став помітним на північному сході (не рахуючи східних областей, які знаходяться біля східної межі гніздового ареалу білого лелеки, тут хвилеподібне розселення йшло вже багато років). Пояснити це можна тим, що чисельність почала зростати найперше на тих територіях, екологічна ємність яких була далека від насичення. За даними обліку 1987–1988 рр., у селах по Сейму налічувалось, як правило, не більше 1–2 гнізд (Серебряков и др., 1989). В аналогічних умовах на Волині чи Львівщині в одному селі можна знайти 10–20 заселених гнізд, а то й більше. У центральних та західних областях України ріст чисельності білого лелеки став помітним пізніше і він проходить не так стрімко, це підтверджується даними програми моніторингу (Моніторинг..., 1994, 1995а, 1995б, 1997).

Дослідження проводилися у 1992–1997 рр. на двох пробних ділянках програми моніторингу популяції білого лелеки — Мутин (002) і Хижки (027). Загальна їх площа 200 км². Перша ділянка включає 3 села по обидва боки Сейму і місцевість навколо них (Кролевецький і Конотопський райони), друга — одне село на лівому березі і луки до пам'ятки природи «Урочище Боромля», де в колонії капелю є лелечі гнізда (Конотопський район). Як видно з графіка (рис.), ріст чисельності білого лелеки на пробних ділянках мав майже правильний прямолінійний характер. «Злам» прямої настав лише у 1997 р., який був дуже несприятливим для виду по всій Європі (Грищенко, 1998). На пробній ділянці Мутин чисельність лелек виросла за

Динаміка густоти населення білого лелеки на двох пробних ділянках (StD — загальна кількість гніздових пар на 100 км²).

5 років більш як удвічі, у Хижках — у 1,5 раза за 3 роки. Ділянка Хижки у 1997 р. була обстежена лише частково.

Зібрані в ході моніторингових спостережень дані по екології допоможуть краще зрозуміти деякі закономірності процесів росту чисельності та розселення і їх особливості в різних популяціях білого лелеки.

Швидкий ріст чисельності білого лелеки по Сейму не можна пояснити ні освоєнням птахами нових місць для побудови гнізд, ні підтримкою людьми. З 42 гнізд, збудованих у 1990-х рр., 57,1 % знаходилися на деревах, 26,2 % — на стовпах, 14,3 % — на будівлях, 2,4 % — на водонапірних баштах. Ці цифри досить близькі до розподілу гнізд в цілому по Сумській області. За даними V Міжнародного обліку у 1994–1995 рр., 43,9 % гнізд тут були на деревах, 24,1 % — на стовпах, 4,2 % — на будівлях, 26,2 % — на водонапірних баштах, 1,7 % — в інших місцях (n = 237). Як бачимо, розташування гнізд на пробних ділянках навіть ближче до предкового варіанту — вища частка гнізд на деревах і будівлях. Лише 9,5 % гнізд були на штучних гніздівлях (в цілому по області — 6,8 %). Для порівняння — у Нижньому Посуллі (Полтавська область) у 1996 р. з 46 зареєстрованих нами гнізд 23,9 % знаходилися на штучних гніздівлях (Грищенко та ін., 1996).

Взагалі, як показують спостереження, лелеки використовують всі наявні можливості для побудови гнізд, не віддаючи ве-

ликої переваги якомусь варіанту. Власне кажучи, розміщення гнізд відображує не стільки уподобання птахів, скільки співвідношення можливостей їх улаштування. Поки в селах було багато старих розлогих дерев і солом'яних та очеретяних стріх, лелеки найчастіше гніздилися на них. Тепер же таких можливостей стало значно менше, зате з'явилося багато електричних і телефонних стовпів та водонапірних башт (найбільш зручні для цих птахів башти Рожновського).

Завдяки тому, що на пробних ділянках щороку з'являлися нові гнізда, ми мали змогу простежити порядок їх заселення. Виявилося, що в першу чергу займалися старі багаторічні гнізда. Збудовані 1–2 роки тому — як правило наостанок. Нові ж гнізда взагалі будувалися лише після того, як всі існуючі вже були зайняті. Саме такі минулорічні гнізда залишаються пустувати в першу чергу у разі зниження чисельності. У 1996 р. в Україні брало участь у розмноженні багато молодих лелек. Вони починали гніздування (нерідко набагато пізніше нормальних строків), але часто «не доводили справу до кінця» — не відкладали яйця взагалі або ж не могли виростити пташенят. Успішність розмноження у таких пар була дуже низькою (Грищенко та ін., 1996; Grischtschenko, 1997). На обох пробних ділянках у 1996 р. молодими лелеками було влаштовано 6 гнізд. У жодному з них пташенята не вивелися. Всі ці 6 гнізд виявилися не заселеними наступного року, коли кількість пар, що брали участь у гніздуванні, дещо знизилася. З багаторічних же гнізд на пробній ділянці Мутин пустувало лише одне, та й те в колонії з 7 гнізд.

Як показують спостереження, успішність розмноження у новозбудованих гніздах дещо нижча, ніж у багаторічних, в основному за рахунок вищої частки неуспішного гніздування. Подібні результати були отримані Х. Вероманом (1981) в Естонії. Дослідженнями у 1954–1974 рр. встановлено, що в нових гніздах (678 пар) лелеки вирощували в середньому 1,2 пташенята, у старих (7113 пар) — 2,1. У нових гніздах 54,1 % пар не виростили потомства, у старих — лише 23,9 %. Все це свідчить про те, що нові гнізда будуються як правило молодими лелеками (звичайно, тут не йдеться мова про повторне гніздування, коли птахи будують нові гнізда замість зруйнованих). Спостереження за закільцьованими лелеками показали, що успішність розмноження у молодих птахів нижча (Creutz, 1988).

ЛІТЕРАТУРА

- Вероман Х. (1981): Результаты гнездования впервые гнездящихся и старых пар белого аиста. - Экология и охрана птиц. Кишинев: Штиинца. 39-40.
- Грищенко В.М. (1995): До питання про динаміку чисельності білого лелеки на північному сході України. - Проблеми вивчення та охорони птахів. Львів-Чернівці. 37.
- Грищенко В.Н. (1996): Международный симпозиум по белому аисту в Гамбурге. - Беркут. 5 (2): 239-240.
- Грищенко В.М. (1998): Успішність розмноження білого лелеки в Україні у 1997 р. - Мат-ли III конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 34-39.
- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (1996): До орнітофауни нижньої Сули. - Беркут. 5 (1): 24-25.
- Моніторинг за популяціями білого і чорного лелек в Україні. (1994): Річний бюлетень. 1992. 1: 1-12.
- Моніторинг за популяціями білого і чорного лелек в Україні. (1995а): Річний бюлетень. 1993. 2: 1-9.
- Моніторинг за популяціями білого і чорного лелек в Україні. (1995б): Річний бюлетень. 1994. 3: 1-10.
- Моніторинг популяцій білого і чорного лелек в Україні. (1997): Річний бюлетень. 1995. 4: 1-18.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н., Грищенко И.А. (1989): Численность белого аиста на Украине по данным анкетного учета в 1987-1988 гг. - Деп. в УкрНИИИТИ 25.05.89 № 1372-Ук89. 1-96.
- Creutz G. (1988): Der Weißstorch. Neue Brehm-Bücherei. 375. Wittenberg Lutherstadt: A. Ziemsen Verlag. 1-236.
- Grischtschenko V. (1997): Bruterfolg des Weißstorchs (*Ciconia ciconia*) in der Ukraine im Jahre 1996. - 4. und 5. Sachsen-Anhaltischer Storchentag. Tagungsbandreihe des Storchenhofes Loburg in MRLU-LSA. 13-17.
- Kaatz Ch. (1997): Die Bestandssituation des Weißstorchs in Deutschland und speziell in Sachsen-Anhalt. - 4. und 5. Sachsen-Anhaltischer Storchentag. Tagungsbandreihe des Storchenhofes Loburg in MRLU-LSA. 28-35.
- Schulz H. (1996): Bestandssituation des Weißstorchs und Zukunftsperspektiven - Zusammenfassung der Ergebnisse des 5. Internationalen Weißstorchzensus 1994/95. - Internationale Weißstorchtagung. Kurzfassungen der Beiträge. Teilnehmerliste. Hamburg.

УСПІШНІСТЬ РОЗМНОЖЕННЯ БІЛОГО ЛЕЛЕКИ В УКРАЇНІ У 1997 р.

В.М. Грищенко
Канівський заповідник

1997 р. становить особливий інтерес для аналізу, оскільки він був дуже несприятливим для білого лелеки не тільки в цілому